

Adam Smith: Økonom og moralfilosof

Det er i år 250 år siden Adam Smiths verk "Theory of Moral Sentiments" utkom. I den anledning vil det denne uken arrangeres en internasjonal konferanse om dette verket i Oslo.

De fleste som hører navnet Adam Smith, vil nok tenke på ham som grunnleggeren av moderne nasjonaløkonomisk teori. Og hans bok "Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", som utkom første gang i 1776, er utvilsomt klassikeren innen nasjonaløkonomien. Her finner vi den i ettertid så berømte metaforen om "den usynlige hånd": Selv om hver enkelt kjøpmann primært har sin egen interesse i tankene, vil summen av disse allikevel føre til det beste for fellesskapet. At kjøpmennene handler ut fra egoistiske interesser, var for Smith helt naturlig: "Det er ikke slakterens, bryggerieierens eller bakerens veldedighet som fører til at vi har mat på bordet, men at de handler ut fra egen interesse."

Interessen for Smiths tenkning opplever for tiden en renessanse. Og det er ikke bare "Inquiry" som står i sentrum for interessen, men også Smiths "Theory of Moral Sentiments", som utkom første gang for nøyaktig 250 år siden. Det er i dette verket Smith utvikler sin moralfilosofi. Til tross for at hans moralfilosofi i sin tid fikk stor oppmerksomhet og høstet betydelig anerkjennelse, kom den i skyggen av Smiths økonomiske teori. Ennå i dag er Smith langt mindre kjent som moralfilosof enn for eksempel den litt eldre David Hume (som for øvrig var en god venn av Smith) og Immanuel Kant (som levde omtrent samtidig med Smith). I sin moralfilosofi forsøker Smith å vise hvordan sosiale normers opprinnelse også kan legitimere deres normative autoritet. Han kombinerer med andre ord Humes psykologiske realisme med Kants normative tenkning.

Smiths moralfilosofi handler grunnleggende sett om å finne en balanse mellom egoistiske interesser og sosiale hensyn: Hvordan er det mulig samtidig å fremme egoistiske interesser og fellesskapets goder? Fellesskapets goder hviler ifølge Smith på sosial harmoni og nasjonal velstand. Hvordan kan man så styrke fellesskapets goder? Et teoretisk velbegrunnet svar på dette spørsmålet må ta utgangspunkt i hva som faktisk

motiverer oss mennesker. Forestillingen om at vi alltid har det felles beste for øye, er urealistisk. Menneskene sørger alltid først og fremst for seg selv og sitt eget beste. Men det innebærer ikke at Hobbes' tese om menneskets grunnleggende egoisme gir en fullgod forklaring på hva som naturlig motiverer oss. I sin moralfilosofi forsøker Smith å vise at menneskelige handlinger bestemmes av to følelsesmessige behov: egoisme og sympati. Den naturlige egoisme gjør at mennesket sørger for seg og sine, og uten denne ville det neppe kunne overleve. Med 'sympati' forstår Smith de sosiale ferdigheter som setter mennesket i stand til å leve sammen med andre mennesker i og med at det anerkjenner disse og søker et sosialt fellesskap. På denne måten fungerer sympati som et slags sosialt korrektiv til naturens egoisme: Den enkelte kan og skal forfølge sine egne interesser bare dersom disse interessene også kan anerkjennes av andre. Smiths grunnoppfatning er altså at nasjonal velstand best blir fremmet ved at enhver har frihet til å arbeide for sin egen velstand. Og denne friheten må være rettslig sikret.

Hvordan er Smiths psykologiske teori om menneskelig motivasjon forenlig med tesen om at en kjøpmann alltid handler ut fra egoistiske interesser? Er det slik at Smith opererer med ett syn på mennesket i sin moralfilosofi, og et annet i sin økonomiske teori? Dette spørsmålet betegnes som "Adam Smiths problem". Én løsning på problemet er å hevde at man må skille mellom den prosessen som fører til at mennesket sosialiseres og den prosessen som fører til velstandsøkning i et samfunn. Og, må vi legge til, det er først når et menneske har lært å ta hensyn til andre og å respektere sosiale regler at det kan la seg drive av egoistiske interesser i jakten på privat velstand. Denne læringsprosessen er en kollektiv samhandling fordi det bare er i fellesskap med andre mennesker at den enkeltes egoisme kan utfolde seg uten å underminere den sosiale harmoni. På grunn av den naturlige egoisme vil enkeltindividet vurdere hva som er godt ut fra et begrenset, individuelt perspektiv. Men i den kollektive læringsprosessen innser individet at dette perspektivet må utvides i retning av et mer upartisk perspektiv. Skal den naturlige egoisme lønne seg i det lange løp, må den utfolde seg i fellesskapet – og ikke på tvers av det.

En sentral forutsetning for nasjonal velstand er arbeidsdeling, som ifølge Smith fører til en økt produktivitet. Helt uavhengig av herkomst og sosial stand skal enhver kunne tilby varer og arbeidskraft på et fritt marked. Dermed vil det oppstå forskjellige typer arbeid og forskjeller i lønn. For Smith er det ikke realistisk å anta at lønnen vil

være lik for alle i en fri markedsøkonomi. Men for det første skal lønnen fastsettes slik at alle skal være i stand til å forsørge seg og sin familie, og for det andre vil alle innen en slik økonomisk orden ifølge Smith kunne tjene mer enn innen en førkapitalistisk samfunnsordning.

Smith har ingen tro på at politiske reguleringer vil være et akseptabelt alternativ til "den usynlige hånd". Han maner politiske makthavere til beskjedenhet. Deres maktutøvelse og reguleringer vil være beheftet med usikkerhet der hvor de går utover beskyttelsen av individets frihet. De må derfor alltid være innstilt på å korrigere sine beslutninger i lys av nye innsikter. "Den usynlige hånd" – Smiths berømte metafor – uttrykker at vi må ha *tillit* til at den enkeltes prosjekter i det lange løp også er til beste for fellesskapet. Ingen av oss *vet med sikkerhet* hvordan fellesskapets goder mest effektivt kan fremmes

Christel Fricke